

Lars Frode Larsen

Hamsun és a líra

Sok áldott adományt kaptam az égből...

Ritkaságszámba megy, ha valakinek halála után 50 évvel jelenik meg egy új könyve. Ez történt Knut Hamsun [ejtsd: Knüt Hamszün, ford.] *Furulya szólt a véremlen* című kötetével. Ráadásul új versekről van szó – olyan szerzőtől, akinek az irodalomtörténet csak egyetlen verseskötetét tartja számon: *Det vilde Kor* (A vad kórus 1904).

Hamsun számtalan kijelentése tanúskodik arról, hogy milyen mélységesen kételkedett saját szerzői munkássága értékében. A szavak szolgálatában eltöltött több mint 70 év után úgy vélte, ideje, hogy végleges ítéletet alkosson saját lírai műveiről. Nem ismert kegyelmet a *Benőtt ösvényeken* (*Paa gjengrodde Stier* 1949) című könyvében olvasható önbírálatában. Az egyetlen verseskötetéről, *A vad kórus*-ról ezt írja: “Haragszom magamra a versgyűjteményért, de már nem lehet visszacsínálni. Ha valaki nagyon keres, biztos talál benne felvillanásokat, de csak felvillanásokat.” És nem csak a “kellem” hiányzik ezekből a versekből, hanem sok más egyéb is, minden, a költészet “veleje”.

Bizonyára sokan vélik úgy, hogy a szerző itt túlzottan szigorú és igazágtalan önmagával szemben. Hamsun kifejezésmódja ugyanakkor tükrözi saját alkotásainak értékével kapcsolatos, fentebb említett általános kételyeit. Egy barátnőjének, Gerda Welhavennek 1898-ban írott levelében megvallja, hogy: “Oh, Istenem, mennyire irtózom most ezektől az irományoktól. Megcsömöröltem a regényektől, a drámákat mindig megvettem; most verseket kezdtem írni – ez az egyetlen olyan műfaj, amelyik nem egyszerre elbizakodott és semmitmondó, hanem csak semmitmondó” Érdekességként felfigyelhetünk arra, hogy minden műfajjal szemben negatív, de a verssel mégis kicsit elnézőbb.

Egy sor olyan megjegyzést találhatunk Hamsunnél, mely mind arra utal, hogy a szépirodalmi műfajok közül a lírát becsülte legtöbbször. Hamarosan visszatérek arra a kérdésre, hogy akkor mégis miért alkotott ilyen keveset ezen a területen. De nézzünk előbb itt egy bizonyítékot a líra iránti szeretetére: 1910-ben Carl Dumreicher írónak megvallja, hogy: “Az egyetlen dolog, ami hosszú évek óta érdekel, az a versírás. A drámáirás van leginkább ellenemre, legkedvesebb számomra a vers”. 1918-ban egy interjúban azt hangsúlyozta – mint jóval később a *Benőtt ösvényeken*-ben is –, hogy nemcsak azt értékeli, ha maga ír verset, hanem mások e téren felmutatott teljesítményét is sokra becsüli. Többek közt a lírához fordul ihletért, amikor írni készül: “Amikor regényt vagy drámát írok, nagy hangsúlyt fektetek arra, hogy vele egyidőben sok verset olvassak. Ez stimulál.” Meg is nevez néhányat azok közül, akik leginkább megihletik: “Korunk három legnagyobb költője Alf Larsen, Olaf Bull és Wildenvey”. Hamsun szerint az ő “lírájuk csodálatos”, és nem fukarkodik a műfaj előnyeinek értékelésekor: “egy tökéletes vers a töléletes igazság”.

Ha találgatni próbálnánk, hogy Hamsun verseinek száma miért ilyen szerény, talán éppen abban lelnénk meg a választ, hogy ennyire nagyra értékelte a műfajt;

olyan magasra helyezte a lécezt önmaga számára, hogy azt nehéz volt elérni. Az anyagiak is szerepet játszhattak. Dumrechernek szóló levelében írja, hogy: “Számomra a vers a legkedvesebb”, majd hozzáteszi: “De mivel elsősorban a külföldről élek, a verset pedig nem tudják lefordítani, ebben a dologban lemondásra kényszerülök”. Ugyancsak ilyen triviális oka lehet annak, hogy olyan sok drámát írt – a műfajjal szembeni általános ellenérzésével is dacolva: “a drámai művek számomra undorítóak. De mivel főleg a külföldről élek – és verset fordítani nehéz –, az lett a sorsom, hogy időnként a dráma területén is dolgozzam”.

A harmadik tényező, melynek némi szerepe lehetett, az Hamsun ortográfia és norvégosítás iránti fokozott érdeklődése. Az 1907-es helyesírási reform azt eredményezte, hogy műveinek későbbi kiadásában jelentős változtatásokat hajtott végre mind az írásmódot, mind pedig a szóhasználatot illetően. Egy 1916-os újságcikkben írta: “Bizonyára egy-két kisebb kötetre való versem, rímem, szerelmesversem is összegyűlt már eddigi életem során. Talán egyszer majd kiadom őket, talán nem, de semmiképpen sem azelőtt, hogy sikerülne a múlt századi nyelvezetüket és írásmódjukat modernizálnom. Akkor már lehet, hogy inkább újakat írok”.

Az is vitatható, hogy helyes-e azt mondani, hogy Hamsun csak egy verseskötetet adott ki. Amikor 1916-ban *A vad kórus* c. verskötet bekerült írásainak első összegyűjtött kiadásába, azt norvégosítási igyekezetében alaposan átírta. Ráadásul belevert újabb verseket, kidobott néhányat a régiekből. Hamsun több csodálója is túl drasztikusnak találta a változtatásokat. Sigurd Hoel szerint: "Helyesíró ujjával sok helyen minden poézist kisajtolta a költeményeiből, a vers elesett a javítás csatamezején". 1921-ben egy újabb átdolgozás történt, ekkor önálló kötetben, *Dikte* cím alatt jelentek meg a versek. Majd 1927-ben – további változtatásokkal – még újabb kiadás következett. Most a címet *Vildt Kor*-ra (Vad kórus) változtatták, miután Hamsun tudatta kiadójával, hogy nem kívánja “a határozott nyelvtani alakot használni (melyre egyes dánok szedtek rá)”. Most itt nem akarok részletesebben kitérni az évek során *A vad kórus*-on elvégzett átdolgozásokra, de a téma a jövő Hamsun-kutatói számára mindenképpen feldolgozásra érdemes.

Végül pedig Hamsun időnként olyat cselekedett, mellyel megnehezítette későbbi verseskötetek kiadását. Ugyanis brutálisan megsemmisítette azon írásait, melyekről úgy érezte, mindíg félig készek maradnak. Elégette a kéziratait! Ha bánta utána, már késő volt – a változtatások vagy átdolgozások alapja ezzel eltűnt. Mindig tiszta lappal kellett indulnia, és ez egy sokkal időigényesebb és nehezebb feladatot jelentett. Az utókor számára oly fájdalmas autodafék közül az első a szerző saját elbeszélése szerint 1910-ben történt Elverumben. “Azért égetek, hogy semmit ne találjanak utánam – ugyanis gondolnom kell a végre”, közölte Ola Christofersennel egy 1916-ban írott levelében. “6 évvel ezelőtt volt még egy jó adag strófám és versem, a kötetemben lévőknel bensőségesebbek, ezek a fentebb említettekkel azonos úton távoztak, [...] ez Elverumben történt. Nem bántam meg, úgysem tudnám most befejezni”. A következő égetés “egy bodói szálloda pincéjében” történt. Erről az eseményről Harald Griegnek 1939-ben írott levelében számol be. Grieg azt kérdezte Hamsuntól, van-e még néhány nem publikált verse,

amit esetleg felhasználhatnának a közelgő 80-adik születésnapjának megünneplésekor. Hamsun így válaszolt: “A versek? Nem, azok már nincsenek meg. Egyszer Nordlandon nekiláttam és átlapoztam minden rimes szöveget, és elégettem őket egy pince kazánjában. *A vad kórus*-t is alaposan le kellett volna soványítani, legnagyobb része nem jobb Ibsen költeményeinél”. A továbbiakban hasonlóan érvel, mint a *Benőtt ösvényeken* számadásában: “Nem vagyok lírai költő, túl kevés a hegedű, túl kevés az érzelem. Ez részben abból adódik, hogy amint hamarjában papírra vettem egy hangulatot, a sorokat újraolvasva azokba értelmet és tartalmat akarok belevinni, és ezzel mindent elrontok.”

Harmadszor 1938-ban Hønefossban került megint elő a gyufa. “Nem, nekem nem megy a líra.” – vallotta meg Barbra Ring költőnőnek –, “Amikor tavaly visszajöttem Szerbiából, velem volt mindaz az új, amit az utóbbi években írtam, de Hønefossban elégettem, a ‘Főnix’-ben. Ott fekszenek a hamuban”.

Az ember azt gondolhatja, hogy ilyen háromszoros tüzes tisztogatás után lehetetlen bármit is kimenteni a hamvakból, de a Főnix-szálló hamujából – a Hønefossba helyezett metafora-tudatos sorsnak hála! – újra felszáll egy színgazdag és lírai ihletésű Főnix madár, egy énekesmadár, mely még mindig képes gyönyörű melódiákat előadni, éles karmait is használni, ha éppen arra van szükség.

A vad kórus – minden változatában – rendkívül összetett kötet, tematikailag csakúgy, mint tartalmát tekintve. Hamsun széles regiszteren játszik. Megtalálunk benne mindent a szatíra és a polémia mellett, a legkülönbözőbb verselési formákban, a hangulatos természetábrázolásoktól és szenvedélyes erotikától a gondolati és alkalmi versekig. Gyorsan vált a könnyed humorról a háborzongatóra. A kötet sokszólamúsága és kissé vadnövésű jellege tulajdonképpen jól harmonizál a címmel. Hamsun verseinek egységét a hangok szerepének hangsúlyozása adja. Süvít és dúdol, csörgedez és zúg, mindenütt melódia és zene hallatszik. Ez is tükröződik a kötet címében. Amennyiben Hamsun beszámolója a *Benőtt ösvényeken*-ben a *A vad kórus* című kötet szerkesztési munkálatairól megfelel a valóságnak, akkor részben magyarázatot kapunk a kötet kissé esetleges jellegére: “Emlékszem is, mennyire közönyösen hagyott az összeállítása: válogatás nélkül egy nagy borítékba gyömöszöltem jó pár lapot, és elküldtem Könignek”. Hamsun beszámol a bodói és hønefossi égetésekről, mielőtt hozzáteszi: “De amit elégettem, egy szemernyivel sem jobb, sem rosszabb, mint a kötetben megjelent költeményeim”.

A Furulya szól a véreben, csakúgy, mint *A vad kórus* meglehetősen összetett kötet. E tekintetben elődje nyomdokaiban jár. A cím pedig utal arra, hogy milyen meghatározó a hangzás Hamsun lírájában; akár lehetett volna *Az új kórus* (Det nye Kor) is. A legkülönbözőbb verseket találjuk meg benne: szerelmes- és gondolativersek, elbeszélőköltemények, alkalmi versek és polémiaiak sorakoznak benne olyan kategóriák mellett, melyek a *A vad kórus*-ban nem szerepeltek, úgy mint szabadversek, sőt, még egy kísérlet a *nyorsk* nyelven is (*Holland metszet*).

Hamsun viszonya a szabadversekhez érdekes, komplikált ügy. “Nem versköltő vagyok” – írta Harald Griegnek. Ebben a megfogalmazásban implicitt az is benne van, hogy versek helyett egyes regényeiben volt “költő”. Pl. a *Pan* (1894) és *Victoria* (1898) című könyvek erről tanúskodnak. Amikor mégis versírásba kezdett, úgy tűnik, mindig leginkább a hagyományos, előírt ritmussal és sorvégi rímekkel

rendelkező versformákat kedvelte. Az 1890-es évek közepén azonban szabadabb kifejezésformákkal kísérletezett. A *Bonyodalmak* és *Hanyatlak a világ* című versei ennek a költői laboratóriumnak termékei. Az *Új föld* (1893) című regényébe is beépített kísérletképpen néhány szabadverset.

A *Furulya szólt a véremlen* (a kötet címe a *Bergljotnak* c. versből származik) olyan anyagokat tartalmaz, melyek ilyen vagy olyan okból elkerültek a lángokat – egyesek kéziratban maradtak ránk, mások pedig azért, mert Hamsun valamelyik újságnak vagy folyóiratnak megengedte a közlésüket. Bár e kötet versei valószínűleg valamivel gyengébb színvonalúak, mint a *A vad kórus* átlaga, mégis – nem kis részben mert a szerző saját állítása szerint az elégetett versek nem voltak sem rosszabbak, sem jobbak a könyvlapokra kerülteknél – okunk van örülni a kiadásuknak. Irodalomtörténeti szempontból nagy a kötet jelentősége, és kétségkívül minden Hamsun írárt érdeklődő olvasó szívesen fogadja.

*

A szerkesztő nem tekintette feladatának, hogy Hamsun minden előátható verssorát bevegye a kötetbe, hanem válogatott. Elsősorban azzal lehetett volna növelni a mennyiséget, ha Hamsun 1870-es évekbeli fiatalkori mini-karrierjének (egyébként érdekes, de minőségileg talán kétségesebb) lírai gyümölcsei is bekerültek volna. Csábító lehetett az álnév alatt írott „Lurtonen” (kb. 1878) című vers bevalogatásának gondolata, de 56 versszakával túlreprezentálttá válna Hamsun ifjúi korszaka. (A „Lurtonen” egyébként megjelent a Hamsun-Selskapet különkiadásaként, az érdeklődők ezt megtalálhatják).

Hamsun maga mesélte Gerda Welhavennek, hogy: „8 éves koromtól, mikor még otthon, a pajta padlásán csépeltem a gabonát, írtam verset”. Valószínűleg ezeknek a szellemi termékeknek egyikével szembesül az olvasó a *Blant Dyr* (Állatok között) gyerekkorra emlékezéseiben, ahol Hamsun megismétli egy döglött rénszarvas gida emlékére írott nagyobb vers egy versszakát. Édesanyja őrizte meg a verset, és mutatta meg a már felnőtt Hamsunnak. Hogy ez a vers teljes egészében autentikus-e, nem dönthető el biztonsággal, de mert abban az esetben ez volna a legkorábbi megmaradt Hamsun-írás, védhető, hogy „ráadás-versként” itt a kommentárok közt közöljük: „A gyöttrő éhséggel vívta utolsó harcát/ most fűalom sírban pihen édesdeden./ A halál anygala vár rád/ mennyei mannával és miseborral.”

Hamsun *A titokzatos* (1877) című elbeszélőkötettel debütált, ebben is találunk egy kis költeményt a női főszereplő tollából. Ez, a későbbi Nobel-díjas író valószínűleg első nyomtatásban megjelent verse, a következőképpen hangzik: „Egyedül járok-kelek itt/ folyton csak rád gondolok./ Ha nem jössz többet Rønnaugba/ meg kell nekem mondanod.”

A *Björger* (1878) című regényben is több vers van, mint ami ebbe a kötetbe bekerült. Az előbb említett fiatalkori túlsúlyt elkerülendő a szerkesztő óvatosságból megpróbált minőségi kritériumokat figyelembe venni a válogatáskor. További szerkesztői kihagyásként meg kell említenünk, hogy a bemutatottakon kívül még léteznek családi alkalmakra írott versek (ld. a Megjegyzések c. fejezetben a *Marienek* és a *Ceciliának* című versekhez fűzött kommentárokat).

A Nemzeti Könyvtár (Nasjonalbiblioteket) Hamsunre és az 1940-45-ös megszállásra vonatkozó dokumentumai között található egy állítólag 1944-ből származó kis propagandavers. A vers és az aláírás is csak nyomtatott formában van meg. A vers autentikussága több okból is kétséges – többek közt nem sikerült megtalálni a kortárs náci sajtóban, pedig nagyon valószínű, hogy leközltek volna, ha köreik tudomására jut. Az is igen furcsa, hogy a pecsétek alapján úgy tűnik, hogy a náciasított norvég titkosrendőrségtől került át a könyvtár tulajdonába.

Az eredeti terv szerint a *Furulya szólt a véreben* csak olyan verseket tartalmazott volna, melyek gyűjteményben nem jelentek meg, de végülis három, e kritérium szerint nem ide való vers csak helyet kapott – olyanok, melyek különböző okokból megérdemlik, hogy bemutatásra kerüljenek: 1. *Ének a Munken Vendt* (Vendt szerzetes 1902) című versesdrámából. Hamsun a színdarab néhány önálló versét bevette *A vad kórus* c. kötetébe, de ismeretlen okból az *Ének*-et kihagyta. 2. A *Világmindenség* című vers a *Rosa* c. regényből – valószínűleg utolsó szabadverse. 3. Az *Oly széles a tenyered* a *Benőt ösvényeken*-ből. Erről Hamsun azt írta, hogy: “E vers fölött három napig ültem, aztán elhajítottam, aztán rejtekem magányában mégis megkegyelmeztem neki. És árgus szemmel kellett figyelnem, nehogy egy-egy szép, de nem ideillő strófa visszalopakodjék a szövegbe. [...] Egyre inkább érzem, hogy nem is olyan rossz ez. Tulajdonképpen alig írnak jobb verseket.”.

Az *Oly széles a tenyered* – egy munkáslányhoz és az ő egyszerű hétköznapijaihoz írt dicsőítő vers – Knut Hamsun költői munkásságának az utolsó termése. Egy 70 évnél is hosszabb időszakot – a lófogattól az atomkorszakig – átívelő írói munkásságé.

Kunszentí Ágnes fordítása